

תפילת מוסף

"וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה" (במדבר כח, ט)

[א]

נשים

מצות עשה שהזמן גרמא

בצל"ח (ברכות כו, א) הסתפק האם נשים חייבות בתפלת מוסף, דלכאורה יש לפוטרו היות ואינן חייבות במצות עשה שהזמן גרמן. והגם דעיקר חיוב תפלה אינו מן התורה אלא מדרבנן, מ"מ הלא לדעת התוס' (שם כ, ב ד"ה בתפילה) אף במצוות דרבנן דהזמן גרמן נשים פטורות, אלא דבתפלה חייבינהו רבנן כיון דרחמי נינהו כמבואר שם, והיינו בשלש תפלות הקבועות בכל יום, ואף בשבת ויו"ט דאינם אלא שבח מ"מ כיון דבחול רחמי נינהו לא חילקו בין שבת ויו"ט לחול, וכמש"כ ברבינו יונה (יח, א מדפי הרי"ף ד"ה טעה) לענין תשלומין בתפלה שאחריה. אך תפלת מוסף דאינה רחמי כמבואר ברבינו יונה דלכך אין לה תשלומין, והיא מצות עשה דרבנן דהזמן גרמא, אולי נשים פטורות לדעת התוס'.

ובזה כתב לבאר דברי התוס' שכתבו דהטעם שהקדים מנחה למוסף הגם שתפלת מוסף קודמת, משום דמנחה היא תדירה בכל. וביאר הצל"ח וז"ל א"כ זהו כוונת התוס' שהקדים תפלת המנחה למוסף משום שהיא תדירה בכל, ותרתי קארי למעליותא דמנחה, חדא שהיא תדירה, ועוד שהיא נוהגת בכל באנשים ונשים, משא"כ מוסף שאינה תדיר ואינה נוהגת בנשים, עכ"ל. ונראה דהצל"ח גרס בתוס' שהיא תדירה בכל, ולכן פי' דכוונתו לנשים, אכן לפנינו הגירסא היא **בכל יום** ור"ל לאפוקי מוסף דאינו נוהג בכל יום.

עוד כתב, דכיון שעלה בידנו דתפלת מוסף אינה נוהגת בנשים מטעם דהיא מצות עשה שהזמן גרמא, יש לדון עתה אם הם מותרות להתפלל מוסף. ולזה כתב שהרשות בידם, לא מבעיא לדידן (או"ח יז, ב, ותקפט, ו בהג"ה) דנקטינן דנשים יכולות לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמן אף שהם פטורות, הלא פשוט דיש רשות לנשים להתפלל תפלת מוסף. אלא אף לדעת הרמב"ם (ציצית ג, ט) והשו"ע (שם) דנשים לא יברכו על מצות עשה שהזמן גרמן, מ"מ י"ל דמודה דיכולות להתפלל תפלת מוסף, שהרי מבואר שם בב"י דהא דאינן מברכות, משום דהיאך יאמרו וצונו מאחר ולא נצטוו, וזה אינו אמור אלא בברכת המצוות, אך בתפלה דלא אמרינן וצונו, שפיר בידן להתפלל.

מחצית השקל

הגרע"א (שו"ת מהדו"ק, ט) כתב דיש לפטור נשים מתפלת מוסף מטעמא אחריןא, והוא, דהיות נשים לא היו שוקלות נמצא דאין להם חלק בקרבנות ציבור, ושפיר פטורות מתפלת המוספין, וציין דכן משמע בשו"ת בשמים ראש (פט).

[אגב, מדבריו מוכח כי הבשמים ראש הוא ספר מוסמך, וכידוע היה פולמוס גדול בנדון זה, כאשר נדפס ספר זה והתפרסם כי המחבר הוא הרא"ש. אולם רבים טענו כי הוא מזויף. ובחת"ס (אבה"ע סח) הוכיח כן מהא דכתב (שמה) דהא דאין מתאבלין על המאבד עצמו לדעת, היינו דווקא במי שבועט בטובה ושונא את העולם כמקצת פילוסופים שעושים כן להמרות פני עליון וכו'. אך כל שעשה כן מריבוי צרותיו דאגות ויסורין או עוני גמור, אין כאן מיחוש, עכת"ד. ומזה הוכיח כי הספר מזויף. והפליא האבני נזר באומרו כי המשנה ספר זה בביתו, עובר בלאו דאל תשכן באהליך עוולה].

החילוק בין שחרית למוסף

אכן יש להעיר בדבריו דהא אף תפילת שחרית ומנחה נתקנו כנגד תמידין, וא"כ מדוע נשים אינן פטורות אף בשחרית ומנחה מה"ט דאינן שוקלות. וצ"ל דהגם שאמרו בגמ' דתפילות כנגד תמידין תקנום, מ"מ עיקר חיוב התפלה הוי מחמת דהאבות תקנום, ולכן אמנם נשים לא השתתפו בשקלים, מ"מ אכתי הם מחויבות בתפלה.

וכן מבואר בברכות (כו, ב) דמקשינן התם אהא דא"ר יוסי ברבי חנינא דתפילות אבות תקנום, מבריייתא דחזינן דכנגד

קרבנות תקנום. ומשני לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום ואסמיניהו רבנן אקרבנות. הרי לן דלעולם אבות תקנום, וכנגד הקרבנות לא הוי אלא אסמכתא בעלמא.

עוד יש לבאר, דבשאר תפילות אמרינן נמי תפלות רחמי נינהו, ולכן אף נשים בעו רחמי, לעומת זאת תפילת מוסף דאינה עוסקת אלא בקרבנות, אמרינן דנשים ל"ש ביה. ויסוד לדבר, דהנה כתבו בתוס' (ברכות כו, א בשמעתא תפילת תשלומין) דהא דלא בעי אם טעה ולא התפלל תפילת מוסף, משום דהא ודאי דאינו מתפלל ערבית, דהיאך יקרא קרבנות וכבר עבר זמן מוסף, **וכן לא תקנו שבע ברכות דמוסף אלא משום ונשלמה פרים שפתינו**, ובזה ודאי עבר זמנו בטל קרבנו, **אך שאר תפלות דרחמי נינהו** ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו, אין כאן עבר זמנו בתפלה אחרת, עכ"ד. הרי לן דחלוקה ביסודה תפלת מוסף משאר התפלות, ובפרט גבי נשים דאיתא בברכות (כ, ב) דנשים חייבות בתפלה משום דרחמי נינהו.

ונשלמה פרים או עבודה שבלב

והנה כתב החיד"א (מחזיק ברכה או"ח, ח, מח) לחדש, דעיקר הטעם דתקנו אנשי כנה"ג נוסח התפלה, בכדי לקיים מצות עשה דועבדתם את ה' אלוקים, דלדעת הרמב"ם תפלה הוי מצות עשה מן התורה, ואילו לדעת הרמב"ן הוי מצוה דרבנן.

והוכיח כן מהא דמציו דאף בבית שני היו מתפללין, וכדאיתא בסוכה (נג, א) תניא אמר רבי יהושע בן חנניה כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו, כיצד שעה ראשונה תמיד של שחר, **משם לתפלה**, משם לקרבן מוסף, משם לתפלת המוספין, משם לבית המדרש, משם לאכילה ושתייה, משם לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים, מכאן ואילך לשמחת בית השואבה, עכ"ל. הרי לן דאף כאשר היו מקריבין קרבנות היו מתפללין, וא"כ בהכרח דאין יסוד חיוב התפלה משום ונשלמה פרים שפתינו. ואדרבה מדוקדק מלשון הגמ' דתפילה נתקנה כנגד תמידין, ולא במקום תמידין.

אכן אם נקבל ראייתו, יש להוכיח דאף תפלת מוסף אין עיקרה משום ונשלמה פרים שפתינו, שהרי בגמ' בסוכה (שם) נאמר דאף התפללו מוסף, וא"כ יקשה על תוס' שכתבו דיסוד חיוב תפלת מוסף הוא משום ונשלמה פרים שפתינו.

נשים בקרבנות ציבור

והנה בהא דנקט הבשמים ראש דהיות ופטורות ממחצית השקל פטורות נמי מתפלת מוסף, כבר העירו באחרונים דלא יתכן לומר דנשים אינן בכלל קרבנות ציבור. ובבית יצחק (או"ח יז, ב) הוסיף לתמוה, דא"כ נשים במה יתכפרו בטומאת מקדש וקדשיו ויוה"כ, ובוודאי יש להם כפרה, ובהכרח דאין הדבר תלוי בחיוב מחצית השקל. וכן הוכיח בעמודי אור (ז) מכמה דוכתי דאמנם אין הנשים חייבות בשקלים, מ"מ הרי הן נכללות בקרבנות ציבור. אך בקה"י (זבחים, ד) העיר דאם אינן חייבות, כיצד ניתן לחייבם בתפלת מוסף.

תפלת המוספין מיתלא תליא בקדושת השבת

ובשואל ומשיב (מהדו"ב ב, נה) כתב דלכאורה יש לחייב נשים בתפלת מוסף הגם דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, היות ותפלת מוסף באה עבור קדושת היום, ובריש פרק התדיר (זבחים צא, א) בעינן למימר דמוסף קדושה מתמידין מה"ט, והיות ונשים חייבות בקידוש היום מד"ת מטעמא דכל דאיתנייהו בשמירה איתנייהו בזכירה, אם כן ה"ה בהא דכל מה שנתקן עבור קדושת השבת ויו"ט פשיטא דאף הנשים מצוות כאנשים. ובפרט דתפלה זו לא הויא אלא זכר לקרבן מוסף, והמוסף בא אף עליהם כעל האנשים.

שיר של יום בשבת

ויתכן דנ"מ מכל האמור עד עתה, דהנה מנהג אשכנז לומר שיר של יום לאחר מוסף, ולכאורה תמוה מנהג זה דהלא השיר שאנו אומרים - מזמור שיר ליום השבת, הוא השיר של תפלת שחרית ולא של מוסף, וא"כ מן הראוי היה לאומרו לאחר תפלת שחרית וכמנהג ספרד. וכבר השיג על מנהג זה בערוך השלחן (או"ח קלג, ג). ובמעשה רב השלם (קנח) הביא בשם הגרנ"ה הלוי להעיר דהיות ותפלת שחרית נתקנה כנגד התמיד, תמוה מדוע בתפלת שחרית לא נזכר כלל הקרבת התמיד.

וכתב לבאר, דאמנם תפלת שחרית **כנגד** התמיד נתקנה, אך לא במקום התמיד, ולכן אין טעם כלל להזכיר קרבן

התמיד. לעומת זאת תפלת מוסף דיסודה בבחינת ונשלמה פרים, שפיר מן הענין להזכיר שיר של יום אחר תפלת מוסף. [וראה בספר שירת שמואל (שיר של יום) הביא כן בשם הפחד יצחק (פסח, סז)].

[ב]

כהנים לויים ופחותים מבן כ' בתפלת מוסף

אלא דבעיקר דברי הבשמים ראש כבר תמהו האחרונים, דלדבריו יקשה מדוע כהנים חייבים בתפלת מוסף, הלא אינם חייבים לשקול. וכן תמה בכאר יצחק (שו"ת או"ח, כ) וז"ל ועיקר מש"כ הגאון הנ"ל דנשים פטורות מתפלת מוסף לפי שלא היו שוקלות, לא נהירא לי, דא"כ תקשה לפי מאי דאיתא במנחות (כא, ב) דאמר ר' יהודא העיד בן בוכרי ביבנה כל כהן ששוקל אינו חוטא, כי עפ"י דין פטורים המה משקלים, וכמו כן לויים כמש"כ השעה"מ (שקלים, א). וכן קטנים הפחותים מבן כ' כמבואר בשקלים (א, ג וע"י ברטנורה שם) דפטורים, אטו כהנים ולויים וקטנים פחותים מבן כ' יפטרו מתפלת מוסף. ואף דנימא דקטנים שאני דאתו לכלל חיובא עכ"ז תקשה מכהנים ולויים, אע"כ מוכח דאין תפלת המוסף תלוי בשקלים כלל. וכן מוכח מסתימת הפוסקים דנשים חייבות בתפלה ולא חלקו בין מוסף לשארי תפלות, עכ"ל.

ובעמודי אור (שם) הוכיח דהלויים היו חייבים בתפלת מוסף, מהא דקאמר רבי יהושע בן חנניה בסוכה (שם) שהתפללו מוסף בשמחת בית השואבה, הגם שהיה לוי. וכתב דאין לומר שהתפללו כתפלת נדבה, דהא קי"ל דתפלת מוסף אינה באה בנדבה. ואין לומר דהיה מתפלל כאינו מצווה ועושה, דהא לדעת רבים מהראשונים נשים אינן מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא.

אכן כבר הבאנו בשם הצ"ח דהנחה זו אינה נכונה, דהא הטעם דאין לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, משום דאין יכולות לומר וצונו, ומה"ט בתפלת מוסף דאין אומרים וצונו שפיר ניתן להתפלל.

אך בקה"י (שם) כתב לחלק בין כהנים ולויים לנשים, דאשה אינה חייבת כלל בקרבן ציבור היות והקרבן גופיה הוי מצות עשה שהזמן גרמא, לעומת זאת כהנים ולויים אמנם אינם חייבים בשקלים, אך היות וחייבים בקרבנות ציבור, שפיר חייבים אף בתפלת המוספין.

פחותים מבני כ'

והנה הבאר יצחק נקט בפשיטות דהפחותים מבני כ' פטורים מחיוב שקלים, והביא כן בשם הברטנורא (שקלים א, ג) וז"ל וקטנים - אפילו הביא שתי שערות והוא פחות מבן עשרים. וכן דעת הרוקח (רלג) וכ"ב הגר"א בביאורו לירושלמי (שקלים א, ג).

אכן דעת הרמב"ם (בפיה"ש שם) אינה כן, ולדעתו בהגיעו לגיל מצוות חייב בשקלים. וז"ל וקטן שלא הביא שתי שערות אין ממשכנין אותו אלא מניחין אותו אם שקל מקבלין ממנו, אמרו אין ממשכנין עד שיביא שתי שערות. וכן כתב הרמב"ן עה"ת (שמות ל, יב) וז"ל כי השקלים לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה, אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול, עכ"ל. אולם הרמ"א (או"ח, תרצד) נקט להלכה כדברי הרע"ב דאין חיוב מחצית השקל למי שהוא פחות מבן כ'.

ובציץ אליעזר (יא, א) העיר מהו הסבר מנהג העולם דאף בחורי ישיבה הפחותים מגיל כ' מתפללים מוסף לפני העמוד. ולכאורה אי נימא כדברי הגרע"א דאינם חייבים בתפלת מוסף אם כן כיצד יכולים להוציא אחרים ידי חובתם, הלא קי"ל דכל שאינו מחויב בדבר אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם.

אין ממשכנין

וכתב ליישב זאת בתלת אנפי:

א] דהנה גירסת הגר"א בירושלמי היא - ולמשכן אין ממשכנין עד שיהא בן עשרים. ולגירסתו נמצא דלפנינו ג' דרגות בהך חיובא דתרומת השקלים, א) פחות מבן י"ג, דליכא עליה חיובא, אך אם הביא מדנפשיה שפיר מקבלין ממנו. ב) מבן י"ג ועד בן כ' איכא עליה אף חיובא, אך מסיבה כלשהיא אין ממשכנין אותו על כך. ג) מבן כ' ומעלה אף ממשכנין אותו על כך. ומעתה אתי שפיר הא דחייבים בתפילת מוסף, היות והם חייבים בשקלים.

והביא דהיעב"ץ כתב לפרש לאור זאת דקדוק לשון המקראות, דהנה מקרא אחד נאמר **כל** העובר על הפקודים, דמשמע אף הפחותים מבני כ'. ומאידך נאמר **מבן עשרים** וגו' דמשמע דווקא מבן כ'. ובהכרח דהחילוק הוא דאמנם אף הפחותים מבן כ' חייבים, אך לענין משכון אין ממשכנין אלא מבני כ' ומעלה.

אכן מלשון הרמ"א לא משמע כן, שהרי כתב דהפחותים מבני כ' **פטורים** מליתן מחצית השקל, משמע דאינם חייבים בזה כלל.

[ב] הנה כתב הגר"א (או"ח תרצד, א) דהא דאיתא בירושלמי דמשהביאו ב' שערות חייבים בשקלים, איירי היכא דכבר נתן פעם אחת. ומעתה י"ל דפחות מבן כ' מיקרי בר חיובא הואיל ובידו לחייב את עצמו. ודימה זאת להא דהסתפק הגרע"א (או"ח, רסז) האם אדם אשר טרם קיבל על עצמו את השבת יכול להוציא את חברו שקיבל שבת בקידוש, דלכאורה כיון דבידו לקבל עליו את השבת מיקרי בר חיובא ושפיר יכול להוציא את המחוייב בקידוש.

כמו כן דימה זאת למש"כ המרדכי במגילה (תשצח) דהאוכל כזית אמרינן דבידו להוציא את האוכל כדי שביעה הגם דאינו מחויב בכך אלא מדרבנן, הואיל ובידו להביא עצמו לידי חיוב דאורייתא עיי"ש. והכא עדיפא מיניה דהא התם הוי מחוסר מעשה להביאו לכדי שביעה, ואילו הכא אינו מחוסר כלום, וכל שעליו הוא רק להביע רצון להוציא מהכח אל הפועל את חיובו, ומסתברא דאף החולקים התם מודו הכא.

[ג] במטה יהודה למהר"י עייאש כתב דאפשר דאף הרמ"א לא התכוון על מצות מחצית השקל דקרבות, דזה ברור דיתנו כן כל הנכנס לכלל מצוות, ואין דבריו אמורים אלא על ג' חצאים שבאו כנגד ג' תרומות האמורות בפרשה, דאף לדעת הרמב"ם לתרומת אדנים בעינן שיהא התורם בן עשרים כדכתיב בקרא, וא"כ אין כלל הוכחה מדברי הרמ"א הללו דדעתו כדעת הרע"ב ודעימיה דהפחות מבן עשרים פטור ממחצית השקל.

ערבות לפחות מבן כ'

וראה זה פלא מה שהביא הצי"א בשם החקרי לב (חאו"ח מח) חידוש נורא, דהיות ובגמ' בסוטה (לז, ב) מנו בערבות מנין בני ישראל, ת"ר אלף וג"א ותק"נ, והוא מנין בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה כדכתיב בפ' במדבר, א"כ נימא דעד בני עשרים לא נכנסו בערבות. וכתב דנ"מ בזה, דבן י"ג עד בן עשרים שיצא ידי חובתו, אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם, שהרי הטעם דיכול להוציא כתב רש"י בר"ה (כט, א) דהוא מדין ערבות, ועד בן כ' הא ליתיה בערבות. כמו כן נ"מ, למאי דקי"ל דמי שאכל כזית יכול להוציא את מי שאכל כדי שביעה מטעם ערבות, ולפי הנ"ל נמצא דעד בן עשרים אינו יכול להוציא. וכ"כ בס' שו"ת ארץ צבי (פראמער) בשם ספר לוית חן.

[ג]

מוסף קודם שחרית

תפילה בצבור או מוסף בזמן

יש לדון האם אדם שאיחר לבא לביהכ"נ בימים שמתפללים מוסף, ומצא את הצבור מתפללים מוסף ואילו הוא עדיין לא התפלל שחרית, האם מוטב שיתפלל עתה מוסף עם הצבור, ולאחר מכן יתפלל שחרית ביחידות, או שמא הרי הוא חייב להתפלל תחילה שחרית.

קרבת מוסף קודם תמיד של שחר

כתב בבאר יצחק (או"ח, כ) דלכאורה היות וקיי"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ כיון דתמיד של שחר היה קרב בראשונה, ואין לך דבר שהיה קרב קודם לו, אפשר דאסור להתפלל מוסף קודם שחרית. אך כתב שהיות וגם בקרבן מוסף אם הקריב אותו לפני תמיד של שחר יצא, א"כ בתפלה אף מותר לכתחילה. וסיים שכדבריו כתב להדיא הרשב"א במגילה (כ, ב), וז"ל ומצאתי בחזושי הרשב"א במגילה שהקשה כן על הא דתפלת המוספין כל היום, ותי' כנ"ל דכיון דאם הקריב מוספין אחר תמיד של בין הערבים כשר לכן בתפלה כה"ג מותר לכתחלה.

אכן המעיין ברשב"א יראה כי דבריו לא נאמרו כלל גבי **תפלה**, אלא לענין **קרבת מוסף קודם התמיד**, רק כתב דבדיעבד אין מעכב הקרבת התמיד קודם הקרבת המוסף. דהנה שנינו במשנה דתפלת המוספין זמנה כל היום. ותמה הרשב"א דהא אין דבר הקודם לתמיד של שחר, ואי אפשר למוספין שיקרבו כל היום, דהא לא מצי להקריב עד שיקריב תמיד

של שחר, וכן אי אפשר להקריבו אחר תמיד של בין הערבים דכתיב עליה, ודרשינן עליה השלם כל הקרבנות כולן. וכתב הרשב"א לבאר וז"ל דהכשר מוספין כל היום, אלא שדבר אחר מעכבן. ועוד י"ל דאפשר דאם שנה והקדים מוספין לתמיד של שחר לא פסלן, עכ"ל.

וכתב הג"ר יצחק אלחנן דיש להוכיח כדבריו מהא דקיי"ל בברכות (כז, א) דאם היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה מתפלל של מנחה ולאחר מכן מוסף, וקיי"ל דתפלת המוספין כל היום, ולכתחילה ניתן לאחרה עד שבע שעות ולאחר מכן מיקרי פושע כמבואר שם (כח). וקשה כיצד הותר לכתחילה לאחור תפלת מוסף עד השעה השביעית, הלא בבא זמן מנחה תיכף מחויב להתפלל מנחה, ורק לאחר מכן מוסף, והא קיי"ל דבקרבת יש להקריב תחילה קרבן מוסף ורק לאחר מכן תמיד של בין הערבים, דעליה השלם וכו'. וחזינן מזה דכיון דבדיעבד כשר כאשר הקריב תמיד של בין הערבים בתחילה ולאחר מכן של מוספין, לגבי תפלה לא קפדינן, ומשו"ה לא קפדינן נמי אם הקדימו מוסף לשחרית.

אולם יש להעיר על דבריו דלכאורה הם נגד השו"ע והרמ"א (או"ח רפו, א), שהרי כתב המחבר דזמן תפלת מוסף הוא תיכף אחר תפלת השחר, וכתב הרמ"א ואם התפלל אותה קודם תפלת שחרית יצא, הרי לן דאם הקדים מוסף לשחרית אינו יוצא ידי חובה אלא בדיעבד, אך לכתחילה חייב להתפלל תפלת שחרית קודם תפלת מוסף.

תדיר או תפלה בצבור

אלא דאכתי יש לדון דהלא תפלת שחרית הוי תדיר, וא"כ כיצד ניתן להקדים תפלת מוסף שאינה תדירה, הלא הלכה פסוקה היא דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. וכתב הגרי"א דהיות ותפלה בצבור מיקרי מקודש, א"כ אמנם תפלת שחרית תדירה, כבר איבעיא לן בזבחים (צא, א) תדיר ומקודש הי מינייהו קדים, ולא איפשטא, וכתב הרמב"ם דכיון דלא איפשטא הי מינייהו שירצה יקדים, ומעתה שפיר ניתן להקדים תפלת מוסף בצבור הגם שעדיין לא התפלל שחרית.

אם תפלה בצבור מיקרי מקודש

והנה הגרי"א נקט כדבר פשוט דתפלה בצבור מיקרי מקודש, והוכיח כן מהא דאדם מחויב ללכת לפניו עד ד' מילין ולאחריו עד מיל בכדי להתפלל תפלה בצבור, כמבואר בשו"ע (צ). ובמג"א (תטו) התיר לערב עירובי תחומין בכדי ללכת למנין, והוכיח כן מדברי השו"ע הללו. ובמחצית השקל כתב דלכאורה יש להוכיח כן מהא דמצינו דר"א שחרר עבדו והשלימו לעשרה, דע"כ היינו טעמא משום דהוי מקודש. אך דחה זאת די"ל דשא"ה דהוי מצוה דרבים, דבלי העבד לא היה מנין כלל, וכמש"כ הרא"ש בפ' ואלו מגלחין (הובאו דבריו במג"א צ, כט). וביותר דהא כתב הרמב"ן (גיטין לח, ב) דהיינו טעמא משום דיסוד האיסור דלעולם בהם תעבודו הוי מלתא דלא תחנם, וא"כ היכא דעושה זאת לצרכי עצמו ליכא למיחש כלל. אך אין טעם הדבר משום מקודש.

עוד כתב הגרי"א לבאר, דהנה בחוות יאיר (קיב) העלה דשרי לקנות שביתה בכדי ללכת לתפלה במנין. ואיתא בברכות (ח) דאמר ר' יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בביהכ"נ, והיינו עם הצבור, כמבואר בטור (או"ח, צ). וכן אמר ר"נ שם (כח) דאסור להקדים תפלתו לתפלת הצבור, וביאר ברינו יונה שם דהיינו משום דתפלה בצבור רצויה טפי לפני המקום, ולכן בוודאי תפלה בצבור מיקרי מקודש מתפלה ביחידות. אולם באגרות משה (או"ח ד, סח) חלק עליו בזה, והבאנו דבריו בסמוך.

שחרית ומוסף בצבור

אכן אכתי יש לדון דשמא אף אם יתפלל שחרית בשעה שהצבור מתפללים מוסף, תחשב תפלתו תפלה בצבור [ועל כן מעלת מקודש אינה מחייבת דווקא שיתפלל עמהם מוסף]. והגרי"א (שם) הביא דהמג"א (צ, יז) עמד בזה וכתב וז"ל משמע בע"ז (ד, ב) דאם מתפלל מוסף בשעה שהצבור מתפללין שחרית לא מיקרי בשעה שהצבור מתפללין. וכתבו בתוס' שם דמ"מ אם התפלל בשעה שהצבור מתפללים אין תפלתו נדחית, אך אינה נשמעת אלא עם הצבור בביהכ"נ. ועוד מבואר במג"א (רלו, ג) דאם אדם בא לבית הכנסת בשעה שהחלו הצבור באמירת ברכו תפלת ערבית, אך הוא טרם התפלל מנחה, לא יתפלל מנחה בשעה שהצבור מתפללין ערבית, ולאחר מכן ערבית בלילה, משום דכה"ג לא מיקרי בשעה שהצבור מתפללין, כמ"ש המג"א עצמו (צ, ט) גבי שחרית ומוסף, וכ"ש במנחה וערבית דסתי אהדדי, ועוד דתפלה עם הציבור חשיבא טפי מתפלה בשעה שהצבור מתפללין. (עי' בפרשת תרומה שהארכנו בדברי המג"א).

שיטת האגרו"מ בזה

אכן באגרו"מ (או"ח ד, סח) נחלק עליו, ולדעתו אין מעלת תדיר נדחית מפני מעלת תפלה בצבור. והוכיח כן מהא דכתב הטור (או"ח סו"ס רפו) בשם התוס' (ברכות כה, א ד"ה הלכה) דביוה"כ כאשר הצבור אחרו בתפלת יוצר עד לאחר שש שעות ומחצה, יקדימו תפלת מנחה לתפלת מוסף. אך הרמב"ם כתב דיש מי שהורה שאין עושין כן בצבור כדי שלא יטעו. וכתב דהרא"ש היה נוהג ביוה"כ להתפלל תפלת מוסף ביחיד כדי להספיק בזמנה. והא דעביד הכי משום שהצבור היו נוהגים כדעת הרמב"ם דאף שנזדמן זמן מנחה קודם שהחלו מוסף היו מתפללין מוסף תחילה ורק לאחר מכן מנחה, בכדי שלא יטעו הציבור. ולכן היה מתפלל הרא"ש תפלת מוסף ביחיד כאשר הגיעו לשש שעות בזמן שהצבור היו עסוקין בפיוטים שבתפלת שחרית, וכך יספיק להתפלל תפלת מוסף בזמנה, וכאשר יסיימו הצבור מוסף יתפלל עמם תפלת מנחה, ובכך יקיים ההלכה דתדיר קודם, דאל"כ יזדקק להקדים מנחה. הרי להדיא מבואר בדברי הרא"ש דמעלת תדיר עדיפה ממעלת תפלה בצבור.

והא דכתב הגרי"א דתפלה בצבור מיקרי מקודש, דחה זאת באגרו"מ דאמנם תפלה בצבור הוי מעלה בתפלה אך מאן יימר דהוי מקודש טפי. ומהא דאיכא חיוב לטרוח אין להוכיח כלל דמיקרי מקודש טפי, אלא דיש לטרוח לצורך קיום מעלה זו, דהרי תפלתו מקובלת טפי דהוי מעלה בגוף מצות תפלה, שהרי העיקר להתפלל באופן שבו תפלתו מקובלת.

מעשה שאירע עם הגר"מ סאלאוויצ'יק זצ"ל

ועובדא הוי עם הגר"מ סאלאוויצ'יק זצ"ל כאשר התפלל תפלת שחרית בהגיעו לגאל ישראל, החלו הצבור להתפלל מוסף, והתפלל עמם מוסף בכדי להרוויח תפלה בצבור. ולאחר מכן שאל את אביו הגר"ח זצ"ל האם יאות עביד, וענה לו בזה"ל דו ביסט גערעכט, דו ביסט גערעכט, און דו ביסט נישט גערעכט (צדקת, צדקת, ולא צדקת), עכ"ל.

וביאור דבריו, דמה שנקט דיוצא ידי סמיכת גאולה בתפלת מוסף אכן צדק, וכן מה שנקט דלצורך תפלה בצבור ניתן להקדים מוסף לתפלת שחרית נמי צדק. אולם למעשה היות והיה בידו להתפלל שחרית, שהרי כה"ג מיקרי תפלה בצבור, לא היה לו להקדים מוסף, ולכן בזה לא צדקו דבריו.

ונראה דלאור הנ"ל יש לדון בדבריו מכמה צדדים, דהנה מה שהקדים מוסף לשחרית אינו פשוט כלל, דהרי בשו"ע מבואר דזמן תפילת מוסף הוא אחר שחרית. וצ"ל דנקט כדברי הגרי"א דמעלת תפלה בצבור עדיף ממעלת תדיר. כמו כן דברי הגר"ח זצ"ל דהיה בידו להתפלל שחרית בזמן שהתפללו מוסף ותיחשב לו כתפלה בצבור, הם דלא כמש"כ המג"א הנ"ל. כמו כן, הא דפשיט"ל דניתן לקיים בתפלת מוסף סמיכות גאולה לתפלה, לכאורה דבריו תלויים בגדר סמיכת גאולה לתפלה, האם הוי דין בגאולה, או דין בתפלה, ואכמ"ל.

נטילת לולב קודם שחרית בסוכה

והנה מובא כי בחג הסוכות היה נוהג מרן האבי עזרי זצ"ל להתפלל שחרית ביחידות בסוכה בכדי ליטול לולב בסוכה כמנהג קלעצק. וזאת משום דסבר דמהלכתא דתדיר יש להתפלל קודם נטילת הלולב, ולכן ויתר על תפלה בצבור בכדי לקיים מנהג קלעצק. ומבואר דדעתו דיש להעדיף מעלת תדיר על פני תפלה בצבור.

והנה הא דטען מרן האבי עזרי דמעלת תדיר עדיפה מנטילת לולב בסוכה, י"ל דבקלעצק היו סבורים דמעלת תדיר אינה שייכת אלא כאשר שני המצוות עומדות לפנינו, דבהא אמרינן דהמצוה התדירה קודמת, אך היכא דהמצוה השניה אינה עומדת לפנינו אין כלל הלכה להקדים את התדיר, שהרי המצוה איננה. ולכן היות ועתה אינו עומד להתפלל, שכן דרכו להתפלל לאחר מכן, אין כלל סיבה לחייבו מדין תדיר להתפלל עכשיו.

ויסוד לדבר, דהנה כתב בשו"ע (או"ח רפו, ד) שכאשר אדם עומד להתפלל מוסף ומנחה, דווקא היכא דבדעתו להתפלל כעת מנחה, הרי הוא חייב להקדים מנחה למוסף מטעמא דתדיר, אך היכא דבדעתו להתפלל מנחה לאחר מכן, יכול להתפלל מוסף תיכף. וז"ל וי"א דהיינו דווקא שצריך עתה להתפלל שתיקה, כגון שרוצה לאכול ואסור לו לאכול עד שיתפלל מנחה, אבל אם א"צ עתה להתפלל מנחה יכול להקדים של מוסף, עכ"ל.

עוד אפשר דס"ל דמעלת נטילת לולב בסוכה עדיפה ממעלת תדיר, שהרי בכף החיים (תרמד, ג) כתב דלדעת האר"י ז"ל מוטב ליטול לולב בסוכה אף קודם הנץ, הגם שאינו יוצא ידי חובתו אלא בדיעבד, היות שבכך זוכה במעלת נטילת הלולב בסוכה.